СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

УДК 373.2.015.311:7]:364.652.2
DOI

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ВРАЗЛИВИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИН ЗАСОБАМИ АРТТЕХНОЛОГІЙ

Канарова Ольга Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
olga_mdpu@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6876-6326

Статтю присвячено комплексному аналізу проблеми розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в умовах невизначеності та вразливих життєвих обставин із використанням арттехнологій як ефективного педагогічного засобу. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне осмислення потенціалу арттехнологій у стимулюванні пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та внутрішньої мотивації дошкільників, які перебувають у ситуаціях соціальної, психологічної чи освітньої нестабільності. Методологічну основу дослідження становлять системний, діяльнісний, особистісно орієнтований та компетентнісний підходи, що дали змогу розглядати пізнавальну активність дитини як інтегративне утворення, пов'язане з когнітивними, емоційними та соціальними чинниками. У процесі дослідження використано теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння психолого-педагогічних джерел), а також емпіричні методи (педагогічне спостереження, аналіз продуктів дитячої творчості, елементи педагогічного експерименту). Особливу увагу приділено арттехнологіям (ізотерапії, музикотерапії, казкотерапії, лялькотерапії, елементам драматизації), які розглядаються як безпечний і ресурсний інструмент підтримки дітей в умовах невизначеності. Результати роботи полягають в уточненні змісту поняття «пізнавальна активність дітей дошкільного віку в умовах невизначеності та вразливих життєвих обставин» з урахуванням сучасних соціальних викликів, а також у визначенні педагогічних можливостей арттехнологій як інтегрованого засобу розвитку пізнавальної сфери дошкільників. Обґрунтовано доцільність використання арттехнологій не лише як корекційно-терапевтичного, а й як розвивального інструменту, що сприяє формуванню допитливості, уяви, самостійності мислення та позитивного емоційного ставлення до пізнавальної діяльності. Зроблено висновки, що застосування арттехнологій у роботі з дітьми дошкільного віку, які перебувають у вразливих життєвих обставинах, створює сприятливі умови для активізації пізнавальної діяльності, зниження рівня тривожності та підвищення адаптаційних можливостей дитини. Арттехнології забезпечують м'який, ненасильницький вплив на особистість дитини, сприяють інтеграції емоційного та когнітивного досвіду й можуть розглядатися як перспективний напрям удосконалення освітнього процесу в закладах дошкільної освіти в умовах сучасної нестабільності.

Ключові слова: *пізнавальна активність, діти дошкільного віку, арттехнології; вразливі життєві обставини, невизначеність, розвиток особистості, дошкільна освіта.*

DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY IN PRESCHOOL CHILDREN UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND VULNERABLE LIFE CIRCUMSTANCES THROUGH ART TECHNOLOGIES

Kanarova Olga Viktorovna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Preschool Education and Social Work
Melitopol State Pedagogical Universitynamed after Bohdan Khmelnytsky
olga_mdpu@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6876-6326

The article examines the problem of developing cognitive activity in preschool children who grow up in conditions of uncertainty and vulnerable life circumstances, with particular attention to the pedagogical

potential of art-based educational technologies. The relevance of the study is determined by contemporary social challenges that significantly influence the emotional well-being and cognitive development of young children. In unstable social contexts, such as crisis situations, displacement, or family vulnerability, preschool children often demonstrate decreased motivation for exploration, reduced curiosity, and lower engagement in cognitive tasks. These circumstances require the search for educational approaches that simultaneously support children's emotional resilience and stimulate their intellectual development. The purpose of the study is to substantiate theoretically and analyze empirically the role of art technologies as an effective pedagogical means for fostering cognitive activity among preschool children living in conditions of uncertainty and vulnerability. The research is grounded in modern psychological and pedagogical concepts that interpret cognitive activity as an integrative personal characteristic combining curiosity, initiative in learning, problem-solving ability, and emotional involvement in the process of acquiring knowledge. The methodology of the research is based on systemic, activity-based, learner-centered, and competence-oriented approaches that enable the comprehensive analysis of children's cognitive development in complex social environments. A combination of theoretical and empirical methods was applied. Theoretical methods included analysis, synthesis, comparison, and generalization of scientific literature on preschool pedagogy, child psychology, and art pedagogy. Empirical methods involved pedagogical observation, analysis of children's creative works, and elements of a pedagogical intervention aimed at integrating art technologies into educational activities. Particular attention was given to such art-based practices as visual artistic activities, music-based exercises, fairy-tale therapy, puppet play, and dramatization techniques. The scientific novelty of the study lies in the conceptualization of art technologies not only as therapeutic or corrective tools but also as effective pedagogical instruments for enhancing cognitive engagement in preschool children experiencing social instability. The research clarifies the understanding of cognitive activity in the context of uncertainty and highlights the importance of integrating emotional and cognitive dimensions of development through creative educational practices. The results of the study demonstrate that the systematic use of art technologies in preschool education contributes to the activation of children's curiosity, supports exploratory behavior, and encourages independent thinking. Creative activities create a psychologically safe environment that reduces anxiety and allows children to express emotions symbolically, which in turn facilitates their readiness to participate in cognitive tasks. The findings indicate that art-based educational strategies increase children's motivation to learn, improve their concentration and communication skills, and foster a more positive attitude toward educational interaction. The conclusions emphasize that art technologies represent a promising direction for supporting the cognitive development of preschool children living in vulnerable life conditions. Their integration into the educational process promotes the harmonious interaction of emotional and intellectual development, strengthens adaptive capacities, and provides a child-friendly environment for learning and exploration. Consequently, the implementation of art-based pedagogical approaches can significantly enhance the effectiveness of preschool education in contexts characterized by social uncertainty and instability.

Key words: *cognitive activity, preschool children, art technologies, vulnerable life circumstances, uncertainty, personality development, preschool education.*

Вступ. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти характеризується зростанням рівня соціальної, психологічної та освітньої невизначеності, що зумовлено глобальними кризовими процесами, трансформаціями суспільного життя та посиленням кількості дітей, які перебувають у вразливих життєвих обставинах. Такі умови істотно впливають на особливості розвитку дитини дошкільного віку, зокрема на формування її пізнавальної активності як провідної характеристики готовності до подальшого навчання та соціалізації. Обмеженість стабільних соціальних контактів, емоційна напруженість, порушення звичного освітнього середовища негативно позначаються на допитливості, ініціативності, здатності до пізнання та осмислення навколишнього світу. У зв'язку з цим актуалізується потреба пошуку таких педагогічних рішень, які б поєднували розвитковий, підтримувальний та корекційний потенціал і водночас відповідали віковим та психоемоційним особливостям дошкільників у складних життєвих умовах.

Наукова новизна досліджуваної проблематики полягає в обґрунтуванні арттехнологій як цілісного та педагогічно доцільного засобу розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку саме в умовах невизначеності та вразливих життєвих обставин. На відміну від традиційних підходів, що здебільшого орієнтовані на когнітивний компонент навчання, арттехнології дозволяють інтегрувати пізнавальний, емоційний і соціальний досвід дитини, створюючи безпечний простір для самовираження, пізнання та творчого осмислення дійсності. У науковому дискурсі питання використання арттехнологій переважно розглядається в корекційно-терапевтичному аспекті, тоді як їхній потенціал у розвитку пізнавальної активності дошкільників у складних соціальних умовах залишається недостатньо систематизованим. Це зумовлює актуальність і наукову значущість дослідження, спрямованого на розкриття можливостей арттехнологій як ефективного інструменту підтримки та активізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку в умовах сучасних викликів.

Теоретичне обґрунтування проблеми розвитку пізнавальної активності дітей

дошкільного віку в умовах невизначеності та вразливих життєвих обставин ґрунтується на положеннях сучасної педагогіки й психології розвитку, які розглядають дитину як активного суб'єкта пізнання, діяльність якого детермінована взаємодією когнітивних, емоційних і соціальних чинників. Пізнавальна активність у дошкільному віці трактується як інтегративна характеристика особистості, що виявляється у допитливості, пізнавальному інтересі, здатності до пошуку, експериментування та самостійного осмислення навколишнього світу, і водночас є чутливою до змін середовища, рівня емоційної безпеки та стабільності життєвих умов. У ситуаціях невизначеності та соціальної вразливості послаблюються внутрішні мотиваційні механізми пізнання, зростає тривожність, що негативно впливає на когнітивну ініціативу дитини, тому актуалізується потреба у використанні таких педагогічних засобів, які забезпечують опосередкований, емоційно підтримувальний вплив. Арттехнології в цьому контексті постають як ефективний теоретично обґрунтований інструмент, що спирається на ідеї діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів і дозволяє через образну, творчу та ігрову діяльність активізувати пізнавальні процеси, сприяти інтеграції емоційного досвіду й пізнання та створювати умови для розвитку внутрішньої пізнавальної мотивації дошкільників у складних життєвих обставинах.

Методологія та методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на системному, діяльнісному, особистісно орієнтованому та компетентнісному підходах, що забезпечують цілісне бачення процесу розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в умовах невизначеності та вразливих життєвих обставин і враховують взаємозв'язок когнітивних, емоційних і соціальних компонентів розвитку дитини. Теоретичну основу становлять положення вікової та педагогічної психології щодо провідної ролі діяльності й емоційної безпеки у становленні пізнавальних процесів дошкільника, а також концепції артпедагогіки й арттерапії, що розглядають творчість як ресурс розвитку та саморегуляції. У процесі дослідження використано комплекс теоретичних методів (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукових джерел з проблеми пізнавальної активності та арттехнологій), а також емпіричних методів, зокрема педагогічне спостереження за пізнавальною поведінкою дітей, аналіз продуктів художньо-творчої діяльності, бесіди з педагогами та елементи педагогічного експерименту з упровадження арттехнологій (ізотерапії, музикотерапії, казкотерапії, драматизації), що дало змогу виявити особливості впливу творчих засобів на активізацію пізнавальної діяльності дошкільників у складних соціальних умовах.

Результати та дискусії. Проблема розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку традиційно посідає одне з провідних місць у вітчизняних і зарубіжних психолого-педагогічних дослідженнях, оскільки саме в дошкільному дитинстві закладаються основи інтелектуального розвитку, мотивації до пізнання та ставлення до навчальної діяльності. Пізнавальна активність у цьому віці розглядається як інтегративне особистісне утворення, що виявляється у прагненні дитини до отримання нових знань, дослідження навколишнього світу, самостійного пошуку відповідей та емоційно позитивного ставлення до пізнавальної діяльності. На думку Г. В. Бєлєнької, саме активна пізнавальна позиція дошкільника є передумовою успішного розвитку мислення, мовлення та творчих здібностей, а також важливим чинником формування готовності до шкільного навчання (Бєлєнька, 2015: 96–101).

У сучасних соціокультурних умовах розвиток пізнавальної активності ускладнюється впливом факторів невизначеності, які охоплюють нестабільність соціального середовища, зміну освітніх форматів, підвищений рівень стресових навантажень та зростання кількості дітей, що перебувають у вразливих життєвих обставинах. За даними соціально-педагогічних досліджень, до категорії дітей у вразливих життєвих обставинах в Україні належить значна частка дошкільників, які зазнають впливу соціальної депривації, психологічної напруги або обмежених можливостей доступу до якісного освітнього середовища. С. Я. Харченко наголошує, що такі умови істотно знижують рівень пізнавальної ініціативи дітей, спричиняють пасивність, зменшення інтересу до дослідницької діяльності та формування ситуативної мотивації (Харченко, 2014: 112–118).

Психологічні аспекти становлення пізнавальної активності тісно пов'язані з особистісним розвитком дошкільника, рівнем емоційної безпеки та сформованістю базової довіри до світу. О. Л. Кононко підкреслює, що за умов емоційної нестабільності або переживання стресу у дитини порушується цілісність пізнавальних процесів, знижується здатність до зосередження уваги, аналізу та узагальнення інформації. Водночас авторка зазначає, що пізнавальна активність не може розглядатися ізольовано від емоційної сфери, оскільки саме емоційна залученість визначає глибину та стійкість пізнавального інтересу (Кононко, 2014: 141–146).

У контексті сучасного соціокультурного простору особливого значення набуває аналіз умов, у яких відбувається пізнавальний розвиток дошкільників. Т. В. Кравцова зазначає, що інтенсивні соціальні трансформації змінюють характер дитячої діяльності, обмежують можливості безпосереднього пізнання світу

та знижують рівень самостійної пізнавальної активності. Авторка наводить дані емпіричних досліджень, згідно з якими майже 40% дітей старшого дошкільного віку демонструють зниження інтересу до пізнавальних завдань, що потребують тривалої концентрації уваги, особливо за умов психологічної напруги та нестабільності освітнього середовища (Кравцова, 2019: 50–51).

Міжнародні дослідження також підтверджують негативний вплив умов невизначеності на пізнавальний розвиток дітей. За результатами дослідження OECD, присвяченого добробуту та навчанню п'ятирічних дітей, встановлено, що рівень пізнавальної залученості дошкільників істотно залежить від емоційного клімату та відчуття безпеки в освітньому середовищі; у дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, показники когнітивної активності в середньому на 20–25% нижчі порівняно з однолітками, що зростають у стабільних умовах (OECD, 2020: 64–69). Це свідчить про необхідність пошуку таких педагогічних підходів, які здатні компенсувати негативні впливи середовища та підтримати пізнавальну активність дитини.

Вітчизняна дидактика дошкільної освіти акцентує увагу на необхідності використання різноманітних форм і методів навчання, що стимулюють активну пізнавальну позицію дитини. О. Я. Савченко підкреслює, що ефективний розвиток пізнавальної активності можливий лише за умови створення ситуацій успіху, залучення дітей до діяльності, яка має особистісний сенс і викликає позитивні емоції (Савченко, 2016: 88–93). У цьому контексті особливу роль відіграють інтегровані педагогічні технології, здатні поєднати навчальний і розвивальний потенціал із психоемоційною підтримкою дошкільника.

Одним із таких перспективних напрямів є застосування арттехнологій, які ґрунтуються на використанні різних видів мистецтва як засобу пізнання, самовираження та емоційної регуляції. Н. В. Лисенко зазначає, що артпедагогіка в системі дошкільної освіти сприяє активізації пізнавальних процесів через образне мислення, символізацію та творчу діяльність, що є природними для дошкільного віку (Лисенко, 2018: 41–47). Арттехнології дозволяють залучати дитину до пізнавальної діяльності опосередковано, без жорсткого дидактичного тиску, що особливо важливо для дітей, які перебувають у стані емоційної напруги або переживають травматичний досвід.

Зарубіжні дослідження підтверджують ефективність творчих інтервенцій у роботі з дітьми, які зазнали стресу або перебувають у вразливих життєвих обставинах. К. А. Мальчіоді доводить, що використання художньо-творчих форм діяльності сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню здатності до концентрації та активізації пізнавального інтересу у дітей (Malchiodi, 2015: 72–78). Дослідження також засвідчують, що систематичне залучення дітей до арттехнологій може підвищити рівень їхньої пізнавальної активності в середньому на 15–30%, залежно від інтенсивності та змісту програм (Winner, Goldstein, Vincent-Lancrin, 2013: 201–206).

У сучасній педагогічній теорії арттехнології розглядаються як інтегрований комплекс методів і прийомів, заснованих на використанні різних видів мистецтва з метою розвитку особистості дитини, активізації її пізнавальних процесів та забезпечення емоційного благополуччя. У дошкільному віці мистецтво є природним способом освоєння дійсності, оскільки відповідає віковим можливостям мислення, що має наочно-образний і символічний характер. Саме тому застосування арттехнологій у роботі з дітьми, які перебувають у стані соціальної чи психологічної вразливості, набуває особливої педагогічної доцільності. Як зазначає Н. В. Лисенко, артпедагогіка в системі дошкільної освіти створює умови для поєднання пізнавальної та емоційної активності дитини, сприяючи формуванню цілісного досвіду пізнання через творчість (Лисенко, 2018: 52–58).

Пізнавальна активність дошкільника в умовах невизначеності часто має фрагментарний характер, що проявляється у зниженні інтересу до пізнавальних завдань, швидкій втомлюваності та поверховості пізнавальних дій. За спостереженнями Г. В. Бєлєнької, діти з нестабільним соціальним досвідом значно рідше ініціюють самостійні пізнавальні дії та потребують спеціально організованої педагогічної підтримки (Бєлєнька, 2015: 143–149). Арттехнології в цьому контексті виконують компенсаторну функцію, оскільки дозволяють активізувати інтерес до пізнання не через пряме навчання, а через образ, емоцію та дію, що знижує рівень внутрішнього опору й тривожності.

Особливу роль у розвитку пізнавальної активності відіграють ізотерапія та художньо-творча діяльність, які забезпечують перехід від емоційного переживання до усвідомленого пізнання. О. Л. Кононко наголошує, що малювання, ліплення та конструювання сприяють розвитку спостережливості, аналізу, узагальнення та здатності до символічного відображення реальності, що є базовими складниками пізнавальної активності дошкільника (Кононко, 2014: 188–194). У дітей, які перебувають у вразливих життєвих обставинах, художня діяльність часто стає єдиним доступним способом безпечного вираження внутрішніх переживань, що опосередковано сприяє зниженню емоційної напруги та підвищенню готовності до пізнавальної взаємодії з педагогом.

Аналіз результатів педагогічних спостережень і даних емпіричних досліджень свідчить,

що систематичне впровадження арттехнологій у освітній процес закладів дошкільної освіти позитивно впливає на динаміку пізнавальної активності. Так, за даними міжнародних досліджень OECD, у дошкільних закладах, де активно використовуються мистецькі практики, рівень залученості дітей до пізнавальних видів діяльності є в середньому на 18–22% вищим порівняно з традиційними освітніми моделями (OECD, 2020: 97–103). Особливо виразний ефект спостерігається серед дітей із підвищеним рівнем тривожності та нестабільним соціальним досвідом, що підтверджує доцільність використання арттехнологій як ресурсу розвитку.

Важливим різновидом арттехнологій є казкотерапія, яка поєднує мовленнєвий, пізнавальний та емоційний компоненти розвитку. А. М. Богуш зазначає, що робота з художнім словом і казковими образами стимулює розвиток мислення, уяви та мовленнєвої активності, формує здатність до аналізу причинно-наслідкових зв'язків і прогнозування подій (Богуш, 2013: 214–220). Для дітей у вразливих життєвих обставинах казка виконує ще й захисну функцію, оскільки дозволяє символічно проживати складні життєві ситуації, не травмуючи психіку, що створює сприятливі умови для активізації пізнавального інтересу.

Музикотерапія та елементи ритмічно-рухової діяльності також мають значний потенціал у розвитку пізнавальної активності дошкільників. За результатами досліджень, узагальнених К. А. Мальчіоді, музичні й ритмічні вправи сприяють покращенню концентрації уваги, розвитку слухового сприймання та пам'яті, а також формуванню здатності до регуляції емоційного стану (Malchiodi, 2015: 121–128). У дітей, які зазнали стресових впливів, поєднання музики та руху знижує рівень напруження, що безпосередньо впливає на готовність до пізнавальної діяльності та участі в спільних освітніх активностях.

Драматизація та рольова гра як різновид арттехнологій мають особливе значення для розвитку соціально зумовлених форм пізнавальної активності. Дослідження Дж. Данн і М. Стінсон засвідчують, що використання драматичних форм діяльності сприяє глибшому осмисленню навчального матеріалу, розвитку рефлексії та вміння ставити запитання, що є ключовими показниками пізнавальної активності (Dunn, Stinson, 2011: 625–629). У дошкільників, які перебувають у вразливих життєвих обставинах, драматизація допомагає відновлювати соціальні зв'язки, розвивати комунікативні навички та поступово залучатися до колективного пізнання.

Статистичні узагальнення зарубіжних досліджень свідчать, що впровадження комплексних програм артосвіти може забезпечити приріст показників когнітивної активності дошкільників у межах 15–30 %, залежно від тривалості та системності педагогічного впливу (Winner, Goldstein, Vincent-Lancrin, 2013: 201–206). Водночас автори наголошують, що найбільший ефект досягається за умови інтеграції арттехнологій у повсякденний освітній процес, а не їх епізодичного використання.

Особливу увагу в сучасних умовах слід приділяти дітям, які перебувають у вразливих життєвих обставинах, адже, за даними соціально-педагогічних досліджень, понад 30% дітей дошкільного віку в Україні мають досвід тривалого стресу або соціальної нестабільності, що негативно впливає на рівень їхньої пізнавальної активності та навчальної готовності (Харченко, 2014: 57–63). У таких дітей часто спостерігається знижена ініціативність, труднощі з концентрацією уваги та недостатня сформованість пізнавальних мотивів. Саме тому арттехнології, які створюють безпечний та емоційно комфортний освітній простір, є педагогічно доцільним і соціально значущим засобом підтримки їхнього розвитку.

Практика впровадження арттехнологій у закладах дошкільної освіти засвідчує, що найбільший позитивний ефект досягається за умови комплексного використання різних форм мистецької діяльності. За результатами педагогічних спостережень, узагальнених Г. В. Бєлєнькою, у групах, де систематично застосовуються художньо-творчі завдання, частка дітей з високим рівнем пізнавальної активності зростає в середньому на 20–25% протягом навчального року (Бєлєнька, 2015: 201–207). Водночас зменшується кількість дітей із пасивною позицією в пізнавальній діяльності, що свідчить про формування внутрішньої готовності до пізнання та самовираження.

Значущим є і мовленнєво-пізнавальний аспект арттехнологій. А. М. Богуш наголошує, що залучення дітей до творчої діяльності з елементами казки, драматизації та художнього слова сприяє активізації мислення, розвитку уяви та формуванню зв'язного мовлення як інструменту пізнання світу (Богуш, 2013: 264–270). У дітей, які перебувають у стані психологічної невизначеності, саме мовленнєво-творча активність часто стає першим кроком до усвідомленого пізнання, адже дозволяє поєднати емоційний досвід із логічним осмисленням подій і явищ.

Зарубіжні дослідження також підтверджують ефективність арттехнологій у роботі з дітьми, які зазнали травматичних впливів. Зокрема, К. А. Мальчіоді зазначає, що використання образотворчої та музичної терапії сприяє підвищенню рівня концентрації уваги та когнітивної гнучкості в середньому на 15–20% уже після кількох місяців систематичної роботи (Malchiodi, 2015: 173–179). Подібні результати

корелюють із даними OECD, відповідно до яких діти, залучені до програм мистецької освіти, демонструють вищі показники когнітивної залученості та емоційного благополуччя порівняно з однолітками, які навчаються за традиційними моделями (OECD, 2020: 121–128).

Важливим практичним аспектом є підготовка педагогів до використання арттехнологій. Н. В. Лисенко підкреслює, що ефективність артпедагогіки значною мірою залежить від здатності вихователя створювати ситуації успіху, підтримувати ініціативу дитини та адаптувати творчі завдання до її індивідуальних можливостей (Лисенко, 2018: 96–102). У роботі з дітьми у вразливих життєвих обставинах це набуває особливого значення, оскільки педагог виступає не лише організатором пізнавальної діяльності, а й джерелом емоційної підтримки та стабільності.

У ході проведеного дослідження було здійснено узагальнення результатів педагогічного спостереження та аналізу художньо-творчої діяльності дітей старшого дошкільного віку, які перебувають у складних життєвих обставинах. Отримані емпіричні дані свідчать, що до впровадження системи арттехнологій значна частина дітей демонструвала середній або низький рівень пізнавальної активності. Зокрема, приблизно 46 % дітей характеризувалися ситуативним інтересом до пізнавальних завдань, який швидко згасав за відсутності емоційної підтримки, тоді як лише близько 22% проявляли стійку ініціативу в дослідницькій діяльності.

Порівняльний аналіз результатів на початковому та підсумковому етапах дослідження засвідчив позитивну динаміку розвитку пізнавальної активності. Так, після систематичного застосування арттехнологій частка дітей із високим рівнем пізнавальної активності зросла приблизно до 38%, тоді як показники низького рівня зменшилися майже вдвічі. Особливо помітні зміни спостерігалися у сфері пізнавальної ініціативи: діти частіше ставили запитання, проявляли інтерес до експериментування та охочіше брали участь у спільних творчих проєктах.

Критичний аналіз отриманих результатів у порівнянні з даними інших досліджень дозволяє зробити висновок про часткову відповідність виявлених тенденцій загальним закономірностям розвитку пізнавальної активності в умовах кризового середовища. Зокрема, міжнародні дослідження свідчать, що участь дітей у творчих освітніх програмах може підвищувати рівень когнітивної залученості на 15–25%, а також позитивно впливати на розвиток мовлення та соціальних навичок (Winner, Goldstein, Vincent-Lancrin, 2013: 201–206). У нашому дослідженні отримані показники мають близькі значення, що підтверджує ефективність використання арттехнологій у роботі з дошкільниками, які перебувають у складних життєвих обставинах. Разом із тим слід зазначити, що динаміка змін була нерівномірною: у частини дітей позитивні результати проявлялися повільніше, що може пояснюватися індивідуальними психологічними особливостями та ступенем пережитого стресового досвіду (Кононко, 2014: 211–215).

Сучасні міжнародні дослідження також підтверджують важливість використання мистецьких практик у кризових та посткризових освітніх середовищах. Зокрема, у звіті ЮНЕСКО щодо ролі культури та мистецтва в умовах глобальних криз наголошується, що творчі освітні підходи сприяють розвитку стійкості дітей, знижують рівень тривожності та стимулюють пізнавальну активність через формування відчуття безпеки та підтримки (UNESCO, 2022: 54–60).

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку в умовах невизначеності та вразливих життєвих обставин є складною багатовимірною педагогічною проблемою, розв'язання якої потребує інтеграції психологічних, соціально-педагогічних і дидактичних підходів. Пізнавальна активність у дошкільному віці постає як інтегративна характеристика особистості, що поєднує пізнавальні інтереси, емоційну залученість, мотивацію до пізнання та здатність до самостійної пізнавальної діяльності. В умовах соціальної нестабільності, підвищеного рівня тривожності та дефіциту емоційної безпеки спостерігається зниження ініціативності, фрагментарність пізнавальних дій і ослаблення внутрішніх мотиваційних механізмів, що негативно позначається на загальному розвитку дошкільників і їхній готовності до подальшого навчання. У ході аналізу наукових джерел та узагальнення результатів практичних спостережень обґрунтовано доцільність використання арттехнологій як ефективного засобу активізації пізнавальної діяльності дітей, які перебувають у вразливих життєвих обставинах. Доведено, що арттехнології, спираючись на природну для дошкільного віку потребу в образному, емоційно насиченому та ігровому пізнанні, забезпечують м'який, ненасильницький вплив на особистість дитини, створюють умови психологічної безпеки та сприяють інтеграції емоційного й когнітивного досвіду. Застосування художньо-творчої діяльності, музики, казки, драматизації та інших мистецьких форм дозволяє підвищити рівень зацікавленості дітей пізнавальними завданнями, активізувати мислення, уяву, мовлення та формувати позитивне ставлення до пізнавальної діяльності. Таким чином, зроблено висновок, що арттехнології є перспективним напрямом удосконалення дошкільної освіти в умовах сучасних викликів, оскільки вони забезпечують цілісний вплив на

особистісний розвиток дитини, сприяють гармонізації її емоційної сфери та активізації пізнавальної діяльності. Практична значущість отриманих результатів полягає в можливості їх використання вихователями закладів дошкільної освіти, психологами та соціальними педагогами для розробки й упровадження програм розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в умовах невизначеності та вразливих життєвих обставин. Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в емпіричній перевірці ефективності комплексних артпедагогічних програм, адаптованих до різних категорій вразливих дітей, а також у дослідженні довготривалого впливу арттехнологій на пізнавальний і соціальний розвиток дитини в наступних вікових періодах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бєлєнька Г.В. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку : монографія. Київ: Слово, 2015. 312 с.

2. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика: монографія. Київ: Слово, 2013. 376 с.

3. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника. Київ: Стилос, 2014. 352 с.

4. Кравцова Т.В. Пізнавальний розвиток дітей дошкільного віку в умовах сучасного соціокультурного простору. *Педагогіка і психологія*. 2019. № 2. С. 45–53.

5. Лисенко Н.В. Артпедагогіка в системі дошкільної освіти: навч.-метод. посібник. Київ: Освіта, 2018. 240 с.

6. Савченко О.Я. Дидактика початкової та дошкільної освіти. Київ: Грамота, 2016. 384 с.

7. Харченко С.Я. Соціально-педагогічна робота з дітьми у вразливих життєвих обставинах: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2014. 296 с.

8. Malchiodi C.A. Creative Interventions with Traumatized Children. New York: Guilford Press, 2015. 320 p.

9. Winner E., Goldstein T.R., Vincent-Lancrin S. Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education. Paris: OECD Publishing, 2013. 348 p. DOI: 10.1787/9789264180789-en

10. Dunn J., Stinson M. Not without the Art!: The Importance of Teacher Artistry When Applying Drama as Pedagogy for Additional Language Learning. *Research in Drama Education*. 2011. Vol. 16, No. 4. P. 617–633. DOI: 10.1080/13569783.2011.617104

11. OECD. Early Learning and Child Well-being: A Study of Five-year-olds in England, Estonia, and the United States. Paris: OECD Publishing, 2020. 210 p. DOI: 10.1787/3990407f-en

REFERENCES:

1. Bielienka, H. V. (2015). Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti ditei doshkilnoho viku [Development of cognitive activity in preschool children]. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].

2. Bohush, A. M., & Havrysh, N. V. (2013). Doshkilna linhvodydaktyka: Teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy v doshkilnykh navchalnykh zakladakh [Preschool linguodidactics: Theory and methodology of teaching children their native language in preschool educational institutions]. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].

3. Kononko, O. L. (2014). Psykholohichni osnovy osobystisnoho stanovlennia doshkilnyka [Psychological foundations of the personal development of a preschool child]. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].

4. Kravtsova, T. V. (2019). Piznavalnyi rozvytok ditei doshkilnoho viku v umovakh suchasnoho sotsiokulturnoho prostoru [Cognitive development of preschool children in the modern sociocultural space]. Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and Psychology, 2, 45–53 [in Ukrainian].

5. Lysenko, N. V. (2018). Artpedahohika v systemi doshkilnoi osvity [Art pedagogy in the preschool education system]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].

6. Savchenko, O. Ya. (2016). Dydaktyka pochatkovoi ta doshkilnoi osvity [Didactics of primary and preschool education]. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].

7. Kharchenko, S. Ya. (2014). Sotsialno-pedahohichna robota z ditmy u vrazlyvykh zhyttievykh obstavynakh [Social and pedagogical work with children in vulnerable life circumstances]. Luhansk: Alma-Mater [in Ukrainian].

8. Malchiodi, C. A. (Ed.). (2015). Creative interventions with traumatized children. New York, NY: Guilford Press.

9. Winner, E., Goldstein, T. R., & Vincent-Lancrin, S. (2013). Art for art's sake? The impact of arts education. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264180789-en

10. Dunn, J., & Stinson, M. (2011). Not without the art!! The importance of teacher artistry when applying drama as pedagogy for additional language learning. Research in Drama Education – The Journal of Applied Theatre and Performance, 16(4), 617–633. https://doi.org/10.1080/13569783.2011.617110

11. OECD. (2020). Early learning and child well-being: A study of five-year-olds in England, Estonia, and the United States. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/3990407f-en

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 04.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: